

بررسی نقش مدیریت در توسعه فضای سبز شهری

فرح اصل خداپسند^۱، زهرا شوکتی^۲

^۱کارشناس ارشد-دانشگاه تبریز

^۲کارشناس ارشد-دانشگاه تبریز

نویسنده مسئول:

فرح اصل خداپسند

مجله علمی پژوهش در مدیریت و مطالعات اجتماعی (سال ششم)
شماره ۲۱ / پاییز ۱۳۹۹ / ص ۱-۷

چکیده

امروزه با پیشرفت روزافزون شهرنشینی و شهرسازی، معضلات بسیاری مانند افزایش بی رویه جمعیت، گسترش شهرسازی غیراستاندارد و افزایش آلودگی های زیست محیطی را به همراه داشته که در این بین توسعه فضاهای سبز در شهرها می تواند نقش مهم و کلیدی در حفظ و تعادل محیط زیست و تعدیل آلودگی هوای شهری ایفا نماید. برای تحلیل و بررسی عوامل درونی و بیرونی مسئله محیط زیست، نقش مدیریت است که با برنامه ریزی های استراتژیکی و راهبردی خود در حل مشکلات و تعادل محیط زیست اقدامات مثبتی انجام دهد. نقش مدیریت در توسعه فضای سبز شهری، پیشرفت بر اساس قوت ها، به حداقل رساندن ضعف ها و فراهم کردن زمینه های بهبود و غنیمت شمردن فرصت ها و خنثی کردن تهدیدها می باشد.

واژه های کلیدی: مدیریت، توسعه فضای سبز، ارتقای محیط زیست، مدیریت شهرنشینی

مقدمه

شهرنشینی و توسعه شهری از مهمترین پدیده های دوران اخیر به شمار می آید. افزایش جمعیت، مهاجرت و توسعه صنعتی موجب توسعه فیزیکی شهرها، تراکم جمعیت در مناطق شهری، حاشیه نشینی، ترافیک نامطلوب و آلودگیهای زیست محیطی شده است. به همین دلیل کاربری فضای سبز با معضلاتی همچون: عدم استقرار و مکان یابی صحیح در سطح شهر، استفاده از فضاهای نامناسب، عدم رعایت همجواری ها، عدم توجه به سرانه ها، استانداردها و ... روبرو گردید (اسمعیلی، ۱۳۸۱). فرایند شهرنشینی جزء اساسی از پویایی جوامع انسانی است. که این فرایند آثار و تبعات گوناگون مثبت و منفی را به همراه داشته است. از آثار و تبعات مثبت شهرنشینی، عموماً همراه با قدرت تولید، فرصتها و کیفیت بالاتر زندگی برای همگان است. شهرها با کنترل افسار نیروهای تراکم و صنعتی سازی، ثروت تولید نموده، کار می آفرینند و پیشرفت انسان را هدایت می نمایند. از مهمترین آثار منفی شهرنشینی به خطر انداختن محیط زیست، استفاده بی رویه از منابع و تهدید حیات بشر در آینده و پیامدهای منفی اجتماعی اقتصادی است.

رشد سریع شهری در کشورهای رو به توسعه، مشکلاتی از قبیل افزایش فقر در شهرها، مشکلات مسکن و نارسایی خدمات شهری، مساکن غیرقانونی، بزه کاری اجتماعی، آلودگی هوا و کاهش فضای سبز شهری و ... را می توان مشاهده کرد (ابراهیم زاده، ۱۳۹۱). بدیهی است، اگر توسعه شهری با برنامه ریزی و مدیریت ضعیف پیش رود به معنی تراکم کم، جدایی کاربریها، کمبود فضاهای عمومی و فضای های سبز و شبکه دسترسیها، ناهماهنگی بین ایجاد زیرساختها و تمرکز بافت مسکونی خواهد بود (کریستوفر^۱، ۱۳۹۳). در راستای حل این معضلات مطالعات متعددی صورت گرفته و فرایند شهرنشینی در مناطق مختلف جهان از ابعاد و زوایای گوناگون مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. که یکی از این ابعاد مبحث نقش مدیریت در توسعه فضای سبز شهری است که بسیاری از محققان عرصه شهر را به خود جلب کرده است.

فضاهای سبز در گذران اوقات فراغت، تفریح و مصاحب با دوستان و گردهمایی اجتماعی و فرهنگی استفاده می گردد. فضاهای یاد شده اساساً "برای این منظور طراحی یا تجهیز شده اند. وجود نیمکت، روشنایی، آب خوری، دستشویی، کف سازی معابر و دسترسی، از مولفه های فضاهای سبز اجتماعی (عمومی)، به شمار می رود. از این فضاهای سبز، معمولاً "به عنوان پارک نام برده می شود. در واقع فضاهای سبز اجتماعی شامل همه ی فضاهای سبز عمومی مجهز به خدمات و تسهیلات می شود (ملکی و همکاران، ۱۳۹۱). بنابراین مهمترین تأثیر فضای سبز در شهرها تعدیل دما، افزایش رطوبت نسبی، لطافت هوا و جذب گرد و غبار است. از این رو، فضای سبز باید از نظر کمی و کیفی متناسب با حجم فیزیکی شهر ساختمان ها، نیازهای جامعه از لحاظ روانی، گذران اوقات فراغت و نیازهای بهداشتی با توجه به شرایط اکولوژیکی شهر و روند گسترش آتی آن ساخته شود، تا بتواند به عنوان فضای سبزی فعال، بازدهی زیست محیطی و مستمری داشته باشد.

معماری فضای سبز فعالیتی هدفدار است و جهت رسیدن به اهداف خود نیازمند برنامه ریزی، مکان یابی و طراحی متناسب با اهداف مورد نظر می باشد (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۳). چراکه فضای سبز، موجب برقراری ایمنی روانی در انسان ها می شود و در بسیاری از موارد، مهمترین عامل کاهش بار آلودگی محیط به شمار می آید. فضای سبز، روح انسان ماشین زده شهری را به طبیعت پیوند می دهد و ضمن اینکه تا حد زیادی خواسته های زیبایی شناختی جمعیت شهرنشین را پاسخ می دهد، در زمینه ارضای انتظارات و خواسته های بهداشتی، زیست محیطی و روانی و اجتماعی جامعه شهری نیز مؤثر واقع می گردد.

¹ Christopher

مدیریت شهری و برنامه ریزی آن

مدیریت راهبردی به عنوان مجموعه ای از تصمیم ها و اقدام هایی تعریف می شود که نتیجه آن تنظیم و اجرای اقدام هایی برای رسیدن به هدف های معینی است (پیرس، ۱۳۸۳). این شکل از مدیریت، مجموعه ای از تصمیم ها با عملکرد بلندمدت یک سازمان را تعیین می کند. مدیریت استراتژیک بر ارزیابی فرصت ها و تهدیدهای خارجی در سایه توجه به نقاط قوت و ضعف یک اقدام یا برنامه مدیریتی تأکید دارد (کاجانوس^۲، ۲۰۰۰). همچنین سعی می شود اطلاعات کمی و کیفی به گونه ای تنظیم شود که بتوان تحت شرایط نامطمئن تصمیم هایی اثربخش اتخاذ کرد. با افزایش جمعیت در شهرها و توسعه ساخت و سازها اهمیت فضای سبزها بیشتر می شود، که با برنامه ریزی و مدیریت بهتر برای داشتن فضای سبز مطلوب و تعادل محیط زیست و تعدیل آلودگی هوای شهری می توان رسیدن به شهر پایدار را میسر ساخت.

استفاده از واژه مدیریت شهری برای اولین بار در سال ۱۹۲۴ از سوی سازمان بین المللی برنامه مدیریت شهری (UMP^۳) که از جانب بانک جهانی، مرکز سازمان ملل برای اسکان بشر (UNCHS^۴) و برنامه توسعه سازمان ملل (UNDP^۵) حمایت می شود، مطرح گردید (کیانی، ۱۳۸۳). در یک دید کلی مدیریت شهری عبارت است از سازماندهی عوامل و منابع برای پاسخگویی به نیازهای عمومی شهروندان (رحیمی، ۱۳۹۱). مدیریت شهری علاوه بر آنکه مسئول برقراری توزیع عادلانه امکانات شهر است، با هدایت تحولات کالبدی شهر، رسالت حفظ محیط زیست و سلامتی زندگی شهری، زیبایی سیمای شهر، ایجاد فضاهای عمومی جهت امکان برقراری ارتباطات و تعاملات شهروندان و گستره ای از همه وجوه زندگی شهری را نیز عهده دار است.

با توسعه شهرنشینی، انسانها به تدریج از طبیعت دور شده و تراکم بیش از حد جمعیت و دخالت در محیط طبیعی و ایجاد محیط های انسان ساخت، نیازهای زیست محیطی، جسمی و روحی انسان را بیشتر بروز داده است. برای رفع این نیازها انسان شهرنشین اقدام به ایجاد باغها و فضای سبز مصنوعی در داخل شهرها کرده است (بیر^۶ و همکاران، ۲۰۰۶). فضاهای باز و سبز شهری نه تنها به دلیل اهمیت تفریحی شان مورد توجه قرار گرفته اند، بلکه به دلیل نقشی که در حفظ و تعادل محیط زیست شهری و تعدیل آلودگی هوا و پرورش روحی و جسمی ساکنان شهر ایفا می کنند، ارزشمند هستند. برنامه ریزی و طراحی فضاهای عمومی، فرصت های رشد و پیشرفت وضعیت جسمی، روانی، فرهنگی و اجتماعی افراد را فراهم می آورد و امکان بهبود و تسهیل فعالیت های فرهنگی و روابط اجتماعی را میسر می سازد. بدون برنامه ریزی استراتژیک و توجه به مسایل درونی و بیرونی، برنامه ریزی از حالت واقع بینانه خارج می شود و عملاً کارساز نخواهد بود (دانه کار، ۱۳۹۱). برنامه ریزی و تشریح کیفیت فضاهای سبز شهری مساله ای نگران کننده برای برنامه ریزی است. برنامه ریزی فضاهای سبز با محافظت و گسترش زیستگاه های طبیعی و مصنوعی در شهرها تلطیف محیط را به همراه دارد. برای دستیابی به یک چشم انداز و تأمین هدف های بلندمدت از برنامه ریزی راهبردی فضاهای سبز شهری استفاده می شود. این برنامه ریزی در خدمت مدیریت راهبردی فضاهای سبز شهری می باشد و تمام اقدام ها در چارچوب امکانات درونی و محدودیت های بیرونی برای بهبود روش ها و ارتقای بازده فعالیت ها صورت می گیرد.

فضای سبز شهری

منظور از فضای سبز شهری نوعی از سطوح کاربری زمین شهری با پوشش های گیاهی انسان ساخت است که هم واجد بازدهی اکولوژیکی و هم واجد بازدهی اجتماعی هستند. منظور از بازدهی های اکولوژیک عبارت است از: زیباسازی بخش های شهری، کاهش دمای محیط، تولید اکسیژن، افزایش نفوذپذیری خاک در مقابل انواع بارش و مانند اینها و از دیدگاه حفاظ محیط زیست، فضای سبز شهری بخش جاندار ساخت

^۲ Kajanus

^۳ Urban Management Program

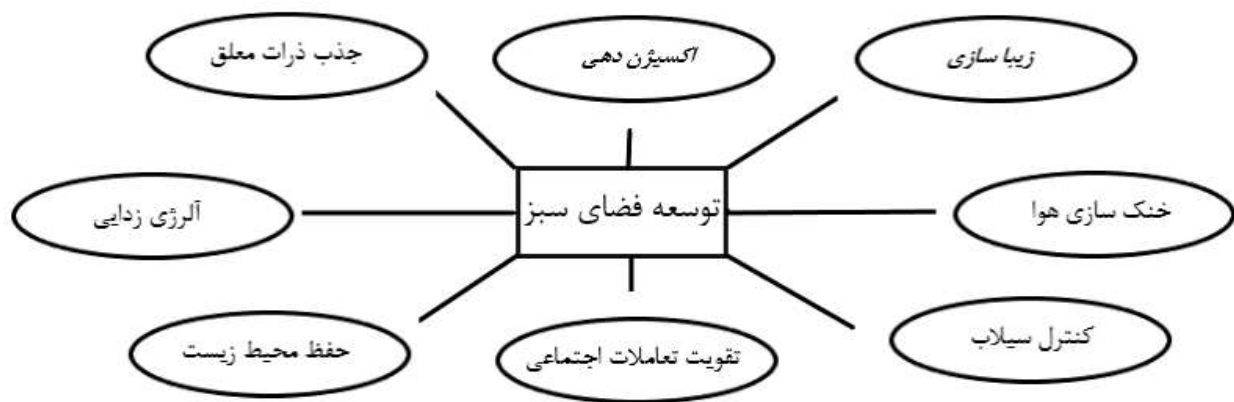
^۴ United Nations Centre for Human Settlements

^۵ United Nations Development Programme

^۶ Bir

کالبدی شهر را تشکیل می دهد (سعیدنیا، ۱۳۸۰). بنابراین اهمیت فضای سبز شهری در حیات و پایداری آن و تأثیرات فیزیکی و طبیعی و اجتماعی آن در سیستم شهری انکار ناپذیر است، به همین علت وجود کاربری فضای سبز در شهرها، توزیع متناسب آن و همچنین سرانه اختصاص یافته به آن بر اساس نیاز جمعیتی یکی از مباحث اساسی در برنامه ریزی و مدیریت شهری تلقی می شود. بنابراین اهمیت توسعه فضای سبز (نمودار ۱) را می توان به شرح زیر بیان کرد:

- کاهش درجه حرارت و تعدیل دمای هوا
- تصفیه هوا و افزایش رطوبت
- ایجاد فضای سبز به عنوان تفریحگاه، تفرجگاه و محیط زیست
- جلوگیری از فرسایش آبی، بادی خاک

نمودار ۱. اهمیت توسعه فضای سبز

به طور کلی وجود فضاهای سبز و تأثیر آنها در شهرها اجتناب ناپذیر است، به طوری که با تراکم بیش از حد جمعیت، امر نظافت را مشکل تر و آلودگی های محیط زیست را به مراتب بالاتر برده است. در اغلب شهرهای بزرگ و صنعتی و نیمه صنعتی باوجود ترافیک سنگین شهری و تراکم بالای صنعتی دراطراف آن که روز به روز هم بیشتر می شود، بیماریهای جسمی و روحی بیش از روستاها و شهرهای کم تراکم است. متخصصان معتقدند که با ایجاد فضای سبز و پارک، می توان به بهسازی محیط کمک کرده و شرایطی را برای زندگی بهتر و سالم تر فراهم کرد (بلاند^۷، ۲۰۱۵). مهمترین اثرات فضای سبز در شهرها، کارکردهای زیست محیطی آنها است که ایجاد تعادل بخشی در متابولیسم شهر از یک سو و بالا بردن سطح زیبایی از سوی دیگر، سبب افزایش کیفیت زیستی شهرها می شوند و در حقیقت فضای سبز در شهرها به عنوان ریه های تنفسی شهر نشینان به شمار می آید و به همین دلیل فقدان آن به معنی عدم سلامت و تندرستی در شهرها محسوب می شود.

مدیریت توسعه فضای سبز شهری

فضای سبز شهری که بخشی از فضای باز شهری است براساس نظارت و مدیریت انسان، با درنظر گرفتن ضوابط، قوانین و تخصص های مرتبط با آن، برای بهبود شرایط زیستی، زیستگاهی و رفاهی شهروندان و مراکز جمعیتی شهری، حفظ و نگهداری یا احداث می شود. توسعه فضاهای سبز شهری وابسته به سیاست های توسعه ای برنامه ریزی شهری است. یکی از مهمترین جنبه های برنامه ریزی فضای سبز، محافظت و گسترش زیستگاه های طبیعی و مصنوعی گیاهی در شهرها به منظور تلطیف محیط می باشد. نیاز به برنامه ریزی جامع فضای سبز و تأکید بر این موضوع

⁷ Boland

اهمیت خاصی دارد. زیرا، که با وجود مسایل اجتماعی شهرهای امروز و اصلاح خرد مقیاس فضاهای سبز شهری نمی تواند تأثیر قابل توجهی بر تغییر وضعیت اجتماعی داشته باشد (صالحی فرد، ۱۳۹۱). بر این اساس، توسعه و گسترش فضای سبز با توجه به گسترش روز افزون شهرها، رو به افزایش است و باید به سمت و سویی سوق داده شود که پایداری و کاهش هزینه را به دنبال داشته باشد، لذا تغییرات و اصلاحات در محیط از طریق برنامه ریزی فضاهای سبز می تواند تغییرات واقعی در آثار محیط نسبت به مردم و برعکس ایجاد کند.

مدیریت فضای سبز به دنبال توسعه فضاهای سبز و بهبود عملکرد آن با ترغیب مشارکت مردمی است. برنامه مدیریت فضای سبز در پی ارتقای کمی و کیفی فضاهای سبز، توزیع عادلانه انواع آن در بخش های مختلف منطقه و ترغیب مردم ساکن در منطقه به توسعه، نگهداری و بهسازی فضاهای سبز شهری و همچنین گسترش فضاهای سبز به املاک خصوصی و نیمه خصوصی با انگیزه اثربخشی بیشتر کارکردهای بوم شناختی فضاهای سبز است. در این زمینه یکی از بهسازی عملکردهای مهم در گسترش فضاهای سبز استفاده از آبیاری هوشمند است که در بیشتر کشورهای پیشرفته و در حال توسعه کاربرد بیشتری دارد، با استفاده از این سیستم، میزان هدر رفت آب به مقدار چشمگیری کاهش پیدا می کند. با این سیستم حدود ۶۰ درصد از هدر رفت آب جلوگیری می شود که این نکته در مشکل کم آبی کشورها بسیار موثر است. همچنین هزینه ها تا حد زیادی کاهش پیدا می کند. با مدیریت هوشمند فضای سبز شهری می توان مدیریت مناسبی بر روی میزان آب کشور داشت. هوشمند شدن آبیاری فضا های سبز و پارک ها نتایج زیادی را به همراه دارد. این نتایج به شرح زیر هستند.

- به صرفه بودن از نظر اقتصادی در دراز مدت به دلیل کاهش برخی از هزینه ها
- حذف شدن مشکلات انسانی در انجام کار ها در فضا های سبز مثل تاخیر در کار، ناقص بودن کار، انجام کار به صورت غیر تخصصی و...
- با آبیاری میزان مورد نیاز گیاه، نتیجه آن سرسبزی و طراوت گیاهان در فضای سبز می شود که این کار سلامت جسم و روان شهروندان را در پی دارد.
- با استفاده از سیستم آبیاری هوشمند، مشکلات و خطا های انسانی در هدر رفت آب کم تر می شود. این کار باعث افزایش نیروی باغبانان در بهره وری فضای سبز می شود.
- مدیریت کردن زمان و کاهش زمان آبیاری
- مدیریت کردن منابع آبی در آبیاری فضای سبز شهری
- کم شدن هزینه های پرداختی برای نیرو های انسانی و ماشین ها مثل آبیاری با تانکر، آبیاری توسط کارگران و...
- کاهش استهلاك تجهیزات، تاسیسات و لوازم آبیاری و کاهش هزینه های تعمیر و نگهداری این لوازم.

نتیجه گیری

با توجه به روند صنعتی شدن و آلودگی های زیست محیطی ناشی از جمعیت نقش فضای سبز در بهبود کیفیت محیط زیست شهری بسیار برجسته است، بنابراین در این زمینه در بحث فضای سبز به عنوان بخشی از کالبد شهر، لزوم برنامه ریزی، طراحی و مدیریت امری ضروری می باشد که غیر از نقش زیست محیطی، معرف نقش تفرجی و رفاهی برای شهروندان نیز هست. به همین سبب بررسی و ارزیابی آن در شهرها و اهمیت نقش مدیریت در توسعه آن به منظور زیباسازی، اکسیژن دهی، جذب ذرات معلق (در نتیجه کاهش آلودگی هوا)، تلطیف و خنک سازی هوا، آرامش بخشی و رفع استرس، ایجاد فرصت برای تقویت تعاملات اجتماعی، کنترل سیلاب، حفاظت از زیستگاه های حیات وحش، آلرژی زدایی، انتشار رایحه خوش، کاهش مصرف انرژی (سرمایش و گرمایش)، و ...، ایجاد می شوند. ایجاد فضاهای سبز در نواحی که از کیفیت محیط زیستی پایین تری و تراکم سطح ساخت بالاتری برخوردارند به عنوان عامل پایداری و استمرار محیط زیست شهری از اهمیت بیشتری برخوردار است.

منابع و مآخذ

- ابراهیم زاده، عیسی (۱۳۹۱). سازمان یابی فضایی و روابط شهر و روستا، انتشارات مرنديز، مشهد
- اسمعیلی، اکبر (۱۳۸۱). بررسی و تحلیل کاربری فضای سبز (پارک های درون شهری) مورد مطالعه مناطق ۸ و ۱ شهرداری تبریز، رساله کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس
- پیرس، ج؛ رایینسون، ر. ترجمه حسینی، س.م. (۱۳۸۳). مدیریت راهبردی (برنامه ریزی، اجرا و کنترل)، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت) تهران،
- دانه کار، ا؛ عزیزی جلیلیان، م. (۱۳۹۱). نقش فضاهای سبز در توسعه پایدار شهری، سالنامه باغ بوم
- رحیمی، سید داود (۱۳۹۱). مجموعه مقالات همایش آموزش و پژوهش فضای سبز شهر تهران
- سعیدنی، احمد (۱۳۸۰). فضای سبز شهری، انتشارات مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری، جلد نهم، تهران
- صالحی فرد، م. (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل چالشها و تنگناهای مدیریت فضای سبز در کلان شهرهای کشور (مطالعه شهر مشهد) ماهنامه پیام سبز، شماره ۱۱
- کیانی، گشتاسپ (۱۳۸۶). بررسی وضعیت و عملکرد مدیریت شهری، پایاننامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان
- ملکی، سعید و همکاران (۱۳۹۱). تحلیلی بر توزیع فضایی - مکانی کاربری فضای سبز در شهر ایزه و ارائه شیوه ای نوین در محاسبه سرانه ها، ششمین همایب ملی مهندسی محیط زیست، دانشگاه تهران
- یوسفی روبات، ا.، قسامی، ف.، صالحی، ا.، و جهانی، ف. (۱۳۹۳). تناسب فضای - مکانی فضای سبز شهری در پارک های منطقه ای شهر بیرجند. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. سال ۱۴، شماره ۳۳.
- Boland, M., Cranz (2009). G. Defining the Sustainable Park: A Fifth Model for Urban Parks, Landscape Journal, Vol. 23, No. 2, pp. 102-120.
- Christopher, Watson (1993). K.B. Wildey; W. m H. Robinson, eds. Trends in urbanisation. Proceedings of the First International Conference on Urban Pests
- Kajanus, M. (2000). A model for creating innovative strategies for an enterprise and its application to a rural enterprise. Management Decision, 38:711-722.